

ЗВ'ЯЗОК КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ З ЦІННИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ ОСОБИСТОСТІ

Проблема толерантності та її місце в системі ціннісних орієнтацій особистості в сучасних умовах набуває все більшого значення. Жодне суспільство не є й не може бути однорідним, тому що кожне суспільство складається з людей, різних не тільки з погляду їхнього етнічного походження, віросповідання, політичних поглядів, але і з огляду на вік, стать, інтереси, виховання, матеріальне становище тощо.

Якість будь-якого суспільства залежить від здатності людей співіснувати одне з одним, від того, чи сприймають вони одне одного, чи поважають і підтримують, чи навчаються одне від одного, чи об'єднують свої зусилля в ім'я загального добра, для постійного поліпшення свого матеріального й духовного життя. В умовах соціальної розмаїтості дуже важливо встановити культуру миру, що неможливо без дієвого виховання, заснованого на принципах толерантності.

Як термін слово "толєрантність" з'явилося в нашому краї не дуже давно. Але цього не можна сказати про його зміст. У словниковому запасі наших дідів і прадідів значилися слова "терпимість" та "миролюбність" (які виражали здатність не проявляти негативних реакцій), зумовлені історичними реаліями.

На території нашої країни проживали й проживають люди різних національностей із властивими їм особливостями духовно-культурного життя. Згодом, унаслідок соціальних, економічних та інших взаємодій, вони запозичили одне в одного окремі елементи, які стали в такий спосіб спільними для більшості етнічних груп. Разом з тим вони, в основному, зберегли свою ідентичність. У результаті цих взаємин зародилися споконвічні соціальні уявлення про людей залежно від етнічних, конфесійних, світоглядних та інших відмінностей, що неминуче призвело до появи стереотипів. Відомо, що стереотипи бувають як позитивними, заснованими на повазі, визнанні й підтвердженні чужих цінностей, так і негативними, заснованими на відштовхуванні, презирстві чи навіть ненависті. Подолання стереотипу - складний і тривалий процес.

Толєрантність є першим щаблем не тільки до запобігання, але й до подолання стереотипів. Діалог, безпосередній контакт - це найкраще джерело інформації про інших, реальний шлях духовного й культурного зближення, інструмент розв'язання різних проблем. Крім того, це відкритість до міжкультурного спілкування, в основі якого лежить повага до особливостей іншого, іншими словами, його ідентичності.

В сучасному демократичному суспільстві процес психологічного формування особистості ґрунтується на принципі "всі різні, і всі рівні", який означає: хтось хоч і відмінний від мене, але рівний зі мною, тому що ми обидва є членами однієї й тієї ж людської спільноти.

Толєрантність – ціннісна й поведінкова складова особистості.

Варто наголосити, що поняття "толєрантність" у різних мовах відрізняється і смисловими відтінками: в англійській мові – "готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ"; у французькій – "повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних та релігійних поглядів"; в арабській – "прощення, м'якість, співчуття, терпіння"; у персидській – "терпіння, терпимість, стійкість, готовність до примирення".

Толєрантність, будучи "поблажливим, терпимим ставленням до чого-небудь (чого не схвалюєш)", а також "виміром вищого аксіологічного порядку", у деяких випадках може стати єдиною можливим шляхом погашення, урегулювання конфліктних ситуацій або ж їхнього попередження. Толєрантність жодним чином не може бути уподібнена терпінню, що найчастіше означає здатність переносити фізичний або психологічний біль, що виник унаслідок насильства вербального чи фізичного характеру. Толєрантність включає не тільки повагу до інших і визнання рівності прав, але й відмову від примусового й гнітючого домінування. Вона породжена розбіжностями, розмаїтстю й протиріччями, поза якими потреба в толєрантності була б невиправданою.

Саме комунікативна толєрантність має вирішальне значення для дотримання миру та злагоди у цивілізованому суспільстві; для прискореного соціально-економічного розвитку.

Комунікативна толєрантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії.

В. В. Бойко (1996) виділяє наступні види комунікативної толєрантності:

- ситуативна комунікативна толєрантність. Вона проявляється у відносинах даної особистості до конкретної людини; низький рівень цієї толєрантності проявляється у висловлюваннях типу: "Терпіти не можу цю людину", "Він мене дратує", "Мене все в ньому обурює" і т. п.;
- типологічна комунікативна толєрантність. Проявляється у відношенні певного типу особистості або певної групи людей (представників певної раси, національності, соціального шару);
- професійна комунікативна толєрантність. Проявляється у процесі здійснення професійної діяльності (терпимість лікаря або медсестри до примх хворих, у працівників сфери обслуговування – до клієнтів і т. д.);
- загальна комунікативна толєрантність, – це тенденція ставлення до людей в цілому, обумовлена властивостями характеру, моральними принципами, рівнем психічного здоров'я; загальна комунікативна толєрантність впливає на інші види комунікативної толєрантності, які розглянуті вище.

Для України, як багатонаціональної держави з розмаїттям культур і релігій, питання терпимості, етичності, гуманістичного виховання стають чи не головним чинником внутрішньої стабільності країни.

Але, чи можливе формування комунікативної толєрантності без знання ціннісних орієнтацій людини / групи / нації?

Звертаючись до окремих визначень цього поняття у філософській літературі, зазначимо, що В.Б. Ольшанський інтерпретував "ціннісну орієнтацію" як цілі, прагнення й життєві ідеали, котрі функціонують як певні норми в "груповій

свідомості" [1]. Життєві прагнення особистості завжди коректуються "груповою свідомістю", тобто групою, до якої належить ця людина.

З останньою тезою не можна не погодитися. Однак, на нашу думку, таке тлумачення поняття "ціннісна орієнтація" дещо наближує його до поняття "цінність". Більш прийнятним для нас є тлумачення "ціннісної орієнтації" як "установки особистості на ті чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства" (Здравомислов і Ядов). "Ціннісна орієнтація є найважливішим компонентом структури особистості... Це той компонент структури особистості, який являє собою певну вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли й почуття людини і з погляду на яку розв'язується чимало життєвих питань" [1].

Головним тут, на нашу думку, є те, що підкреслюється суб'єктивний характер ціннісної орієнтації. Це, по-перше, компонент структури особистості, по-друге – певна вісь свідомості особистості (суб'єкта).

Зважаючи на цей момент, С.П. Подвіг запропонував таке визначення: "Ціннісні орієнтації являють собою якісну характеристику свідомості суб'єкта і виражають його спрямованість на існуючі соціальні цінності в різних сферах життєдіяльності певного суб'єкта" [5]. Тут увага акцентується на те, що ціннісна орієнтація - це спрямованість людської свідомості на ті чи інші цінності; відтак визначається зв'язок між поняттями "цінність" і "ціннісна орієнтація".

Близьке за змістом визначення дає М.Ф. Головатий: "Ціннісні орієнтації (чи, рідше, – уподобання) – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка надає людині спрямованості її життєдіяльності" [3].

Аналіз наведених, а також багатьох інших визначень ціннісних орієнтацій дав можливість нам зробити висновок, що "ціннісна орієнтація – це компонент структури особистості, певна вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини і з огляду на яку розв'язується чимало життєвих питань, і водночас, спрямованість свідомості на цінності навколишнього світу" [4].

Теоретичні розробки привели нас до зіставлення толерантності та інтолерантності з різними типами цінностей. Отриманий результат кореляційного аналізу взаємозв'язків (враховувалися коефіцієнти з рівнем значущості $p < 0,05$) рівня комунікативної толерантності з ціннісними перевагами дозволив виявити позитивну кореляцію вираженості толерантних установок з орієнтацією особистості на цінності доброти ($r = 0,45$), універсалізму ($r = 0,39$), самостійності ($r = 0,47$), Рівнем інтернальності (внутрішнім локусом контролю) ($r = 0,58$), а також негативну кореляцію з цінністю влади ($r = -0,52$).

Відмінності між контрастними групами толерантних і інтолерантних випробовуваних виявлені в структурі цінностей. Рангові значення цінностей для юнацького віку наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Рангові значення цінностей для груп толерантних і інтолерантності респондентів

<i>Типи цінностей</i>	<i>Толерантні</i>	<i>Інтолерантні</i>
Конформність	8	8
Традиції	10	10
Доброта	2	7
Універсалізм	3	9
Самостійність	1	1
Стимуляція	7	6
Гедонізм	5	4
Досягнення	6	3
Влада	9	2
Безпека	4	5

Домінуючими у структурі цінностей толерантних випробовуваних є цінності самостійності в поєднанні з добротою і універсалізмом. Згідно Ш. Шварцу, цінність доброти увазі орієнтацію на збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в особистих контактах (лояльність, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов). Зміст самостійності як цінності полягає в самостійності мислення та вибору способів дії, у творчості та дослідницької активності. Толерантні люди характеризуються орієнтацією на відносини і зв'язки з іншими людьми (цінності доброти та універсалізму) і одночасно з цим відносно незалежністю. У роботах Г. Олпорта, А. Маслоу можна знайти згадки про такий поєднанні самодостатності, незалежності і прагнення до гармонійних відносин з іншими людьми, характерному для зрілих, самоактуалізуючихся особистостей.

Система цінностей інтолерантності піддослідних характеризується домінуванням орієнтації на владу і досягнення. Ці цінності відображають прагнення особистості до соціального престижу, контролю над людьми і засобами (авторитет, багатство, створення і підтримання громадського іміджу), включають в себе елемент соціального схвалення, відповідності соціальним стандартам. З великою ймовірністю це відбивається на критеріях оцінювання себе та інших. Відзначимо, що і для толерантних, і для інтолерантності піддослідних найбільшою значущістю має цінність самостійності. Однак, якщо у толерантних слідом ідуть цінності доброти та універсалізму, то у інтолерантності – цінності влади та досягнення. Мотиваційні цілі інтолерантності особистостей менш суперечливі і тому більш прості. Толерантні орієнтовані шукати і знаходити баланс між власними інтересами та інтересами оточуючих (цінністю самостійності і цінностями доброти та універсалізму), робити світ добріше і досконаліше, але реалізація цієї переваги, очевидно, вимагає більшої роботи розуму і почуттів, і тому є психологічно більш "витратної".

ЛІТЕРАТУРА

1. Аза Л.А. Ценностные ориентации рабочей молодежи / Л.А. Аза, В.А. Поддубный, А.А. Ручка. – К., 1978.
2. Бакуліна Н. "Словник толерантності" – "Абетка ввічливості" / Н. Бакуліна // Початкова школа. - 2005.- №1. – С.47-49; №12. – С.34; 2006. – №1. – С.33-34; №2. – С.50-52.
3. Головатый Н.Ф. Социология молодежи: Курс лекций / Н.Ф. Головатый. – К., 1999.
4. Дьяконов И.В. Ценность и ценностные ориентации / И.В. Дьяконов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Випуск № 8.
5. Подвиг С.П. Изучение ценностных ориентаций молодежи как важный фактор совершенствования идейно-воспитательной работы / С.П. Подвиг // Вопросы идейно-политического воспитания молодежи в условиях развитого социализма. – М., 1981.

Подано до редакції 06.10.2010
